

Шестопап Сергій Станіславович

*Кандидат юридичних наук,
асистент кафедри логіки
Національного університету
«Національна юридична академія України
ім. Ярослава Мудрого», м. Харків.*

РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКЕ РОЗУМІННЯ ПРАВА ТА ЗАКОНУ ФОМИ АКВІНСЬКОГО

Як відомо, філософське осмислення правової реальності почалося з розмежування права на природне і позитивне. Таке розрізнення зорієнтовано на пошук основ права в "людської суті буття". Одним з авторів такого розуміння природного права був найбільш відомий представник середньовічної схоластики Фома Аквінський. З його ім'ям пов'язана впливова й дотепер ідейна течія – *томізм* (в оновленому після ХІХ ст. вигляді — *неотомізм*), що вже протягом багатьох століть є офіційним філософським вченням католицької церкви. Його беззаперечний вплив на сучасну філософсько-правову думку у країнах з переважно католицьким населенням та в Україні на її західних землях обумовлює зростання інтересу до томізму.

Проблематика права і закону трактується Фомаю Аквінським у основних творах: "Філософська сума (про істинність католицької віри проти язичників)" і "Сума теології". Їх контекстом є християнські уявлення про місце і призначення людини в божественному світопорядку, про характер і зміст людських дій. Висвітлюючи ці питання, він постійно апелює до положень античних авторів (що ним постійно теологічно модифікуються) про природне право і справедливість, вчення Аристотеля про політику і про людину як "політичну істоту" (у Фоми мова йде і про людину як "суспільну істоту"). Відповідно до Фоми, "людина співвіднесена з Богом як з деякою своєю метою". Бог—першопричина всього, у тому числі людського буття і людських дій. Разом з тим людина — істота розумна, що має свободну волю, в якій розум є коренем усякої волі.

Згідно Фоми, свободна воля — це добра воля. Він вважає свободу людської волі і дії по свободній волі проявом належної спрямованості волі до божественних цілей, здійснення розумності, справедливості і добра в земному житті, що визначає необхідний порядок світобудови і людського життя. Ці положення Фома конкретизує у своєму вченні про закон і право. "Закон, — пише він, — є відоме правило і міряло дій, яким хто-небудь заохочується до дії

або утримується від неї". Фома підкреслює, що закон повинний виражати загальне благо всіх членів суспільства і повинний встановлюватися самим суспільством (або тими, кому воно довірило піклування про себе). Крім того, до істотної характеристики закону Фома відносить і необхідність його обнародування, без чого неможливо сама його дія як загальне правило і мірила людського поведіння.

Фома дає наступну класифікацію законів: 1) вічний закон (*lex aeterna*); 2) природний закон (*lex naturalis*); 3) людський закон (*lex humana*); 4) божественний закон (*lex divina*).

Вічний закон являє собою загальний закон світового прядку, що виражає божественний розум у якості верховного загальносвітового направляючого початку, абсолютного правила і принципу, що керує загальним зв'язком явищ у світобудові (включаючи природні і суспільні процеси) і забезпечує їх цілеспрямований розвиток. Вічний закон як закон загальний є джерелом всіх інших законів, що носять більш частковий характер.

Безпосереднім проявом цього закону виступає *природний закон*, відповідно до якого уся Богом створена природа і природні істоти (у тому числі і людина), у силу природжено-притаманних властивостей, рухаються до реалізації цілей, визначених і обумовлених правилами (тобто законом) їхньої природи. Сене *природного закону* для людини як особливої істоти, обдарованої Богом душею і розумом, полягає в тому, що "людина по самій своїй природі наділена здатністю розрізняти добро і зло, причетна до добра і схильна до дій і вчинків свободної волі, спрямованої до здійснення добра як мети."

Людський закон у трактуванні Фоми — це позитивний закон, постачений примусовою санкцією проти його порушень. Сумлінні і добродішні люди, зауважує він, можуть обходитися і без людського закону. Для них досить і природного закону. Але щоб знешкодити людей порочних, що не піддаються переконанням і наставлянням, необхідний страх покарання і примус. Фома розрізняє справедливий і несправедливий людський закон. Справедливим є лише ті встановлення, що мають на увазі загальне благо та регламентують людську поведінку лише в її зв'язку і співвідносності з загальним благом. Загальність закону має на увазі рівність у вигляді застосування рівної міри й однакового масштабу вимог до усіх. Позитивний закон, крім того, повинний бути встановлений належною інстанцією і обнародований. Тільки наявність усіх цих якостей й ознак робить настанови позитивного закону, обов'язковим для людей. Якщо ці вимоги не виконані закон є несправедливим, який, по оцінці Фоми, не є власне законом і не обов'язковим для людей.

Під *божественним законом* мається на увазі закон, даний людям у божественному одкровенні (у старому і новому завіті). Божественний закон необхідний для вказівки на кінцеві цілі людського буття. Він є необхідним і у

якості вищого і безумовного критерію, яким варто керуватися при неминучих (для недосконалих людей) суперечках і різнотолках про належне і справедливе. Божественний закон потрібний для того, щоб направляти внутрішні рухи, що залишаються поза сферою впливу людського закону. Нарешті, божественний закон необхідний для викорінювання всього зла і гріха, що не можуть бути заборонені людськими законами.

Своє трактування законів Фома доповнює вченням про право. Право (*ius*) — це, відповідно до Фоми, дія справедливості (*iustitia*) у божественному порядку людського гуртожиття. Справедливість – одна з етичних чеснот, що має на увазі відношення людини не до самої себе, а до інших людей і складається у воздаянні кожному свого, йому приналежного. Фома поділяє уявлення Аристотеля про два види справедливості — що зрівнює і розподіляє. Відповідно до цього право характеризується Фомою при рівнянні по природі речей як природне право (*ius naturae*), при рівнянні по людському волевстановленню — про цивільне, позитивне право (*ius civile*).

Думка Фоми вплинула на інтелектуальну і богословську традицію Заходу. У християнському богослов'ї ніколи не було філософа краще Фоми, ніхто інший так послідовно і ясно не розібрав більшість богословських проблем. Папи були праві, нагадуючи час від часу, що не можна суперечити св. Фомі, не ризикуючи своєю правдивістю. Він продумав до кінця те, у що християнин покликаний вірити: йти його напрямом думок необов'язково, але ігнорувати його небезпечно для віри.

Карпенко Андрей Алексеевич

Донбасский государственный педагогический университет

АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЙ КОНТУР ФИЛОСОФИИ АЛЕНА БАДЬЮ

В современном философском дискурсе наблюдается определенное противоречие: наряду с настойчивой критикой устаревших форм гуманизма проявляется не менее настойчивая тенденция патетической гиперболизации так называемого «антропологического кризиса». Действительным следствием этого антагонизма оказывается факт многих контаминаций и концептуальных подмен, когда, например, экзистенциализм вырождается в психологию, психоанализ и философская герменевтика ставится на службу дескриптивной культурологии. Подобная ситуация предопределена диспозитивом «ситуации Постмодерна» – логикой негации трансцендентального субъекта. Многие философские концепции, причисляемые к Постмодернизму, являются версиями актуализации ресурса смыслопорождения, присущего этой логике. В аналитике